

QUDRATOV, T. G'ANIYEV

# FAVQULODDA VAZIYATLARDA FUQARO MUHOFAZASI

*Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan (5540500 –  
«Paxtani dastlabki ishlash» ixtisosligi) – bakalavriat ta'lim  
yo'nalishi talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan*

Toshkent  
«Yangi asr avlodi»  
2005

*Fuqaro muhofazasining roli va vazifalari, zamonaviy konsepsiyasi va hozirgi davrdagi O'zbekiston respublikasining yer kurrasidagi hududiy joylanishining o'ziga xosligi, yer osti boyliklari, suv havzalari, sanoat va qishloq xo'jaligida ishlab chiqarilayotgan milliy boyliklarini saqlash borasida tabiiy, ekologik va texnologik xarakterga ega bo'lgan Favqulodda vaziyatlar oqibatlaridan himoyalashni o'rganishda mazkur darslik muhim ahamiyatga ega. «Fuqaro muhofazasi» — Favqulodda vaziyatlarning paydo bo'lishi va rivojlanishini ogohlantirish; Favqulodda vaziyatlar tufayli yuzaga kelgan talofatlarni kamaytirish; Favqulodda vaziyatlar oqibatini bartaraf qilish kabi maqsad va vazifalarni qamrab oladi.*

*Darslik oliy texnik o'quv yurtlari talabalaviga mo'ljallangan bo'lib, talabalar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni o'zida mujassam etgan.*

ISBN 5-633-01819-2

© O. Qudratov, T. G'aniyev, «Favqulodda vaziyatlarda fuqaro muhofazasi». «Yangi asr avlodi». 2005-yil.

## KIRISH

**«Davlatni aql-idrok bilan  
boshqarish aholi boshiga tushishi  
mumkin bo'lgan xavf-xatarni  
kamaytirishdan iboratdir»**

*Abu Nasr Farobiy*

*Fuqaro muhofazasiga favqulodda vaziyatlar (FV)dan muhofaza qilish bo'yicha maxsus vakolatli organ Favqulodda vaziyatlar vazirligi (FVV) bevosita rahbarlik qiladi.*

*Fuqaro muhofazasiga yuklatilgan, aholini va xalq xo'jaligini tabiiy ofatlardan, avariyalardan, halokatlardan muhofaza qilish, ularning oqibatlarini tugatish, qutqarish va boshqa shoshilinch ishlarni o'tkazishga yo'naltirilgan vazifalarning ko'p qirrali va murakkab ekani fuqaro muhofazasi rahbar xodimlar tarkibining tayyorgarligi yuksak bo'lishini talab etadi hamda yuklatilgan vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi boshliqlar, mutaxassislar, tomonidan ekstremal vaziyatlarda mustahkam va uzluksiz boshqarishlarini ta'minlab borishdan iborat.*

*Tabiiy ofatlar insoniyat boshiga og'ir kulfatlar soluvchi, ekologik muhitga, xalq xo'jaligiga beqiyos zarar yetkazuvchi hodisalar hisoblanib, har yili mamlakatimizning turli hududlarida turli shakllarda sodir bo'lib turadi. Masalan: Farg'ona vodiysi viloyatlarida sel kelishi, Xorazm va Toshkent viloyatlari hududlarida suv toshqini, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlarida esa chang-to'zonli shamollar, «afg'on» shamollari tahlikali vaziyatlarni vujudga kelishiga sabab bo'layotgani sir emas.*

*Tabiiy hodisalar ichida eng dahshatlisi, tabiatga, jamiyatga va ekologik holatga ko'p zarar yetkazuvchi, katta hududlarda yuz berayotgan **zilzilalardir**. Har yili yer yuzida*

*turli kuchdagi yuz mingdan ortiq yer silkinishlari qayd etiladi. Markaziy Osiyo mintaqasida so'nggi yuz yil ichida 30 ga yaqin kuchli zilzilalar bo'lib o'tgan va unda yuz minglab kishilarning qurbon bo'lganligi, katta-katta shaharlar vayronaga aylangani bizga ma'lum. Xususan: 1948-yilda Turkmanistonning poytaxti Ashxobod shahrida ro'y bergan zilzila natijasida shahar butkul vayronaga aylangan, 110 ming kishi hayotdan ko'z yumgan.*

*Mamlakatimiz tarixida zilzilalar chuqur iz qoldirgan. Buxoroda (818-yilda), Farg'onada (838, 1828, 1829-yillarda), Xorazmda (1208, 1209-yillarda), Samarqandda (1490, 1602, 1797, 1798-yillarda), Gazli shahrida (1976, 1984-yillarda) bo'lib o'tgan zilzilalar ayanchli oqibatlar bilan tarixiy solnomalarga kirgan. Mutaxassislarining ma'lumotiga ko'ra, birgina Toshkentning o'zida 4 marta kuchli zilzila (1868, 1924, 1966 va 1980-yillar) yer qimirlashlari qayd qilingan. Bu zilzilalar xalq xo'jaligiga juda katta miqdorda moddiy zarar yetkazish bilan birga minglab odamlarning o'limiga, ekologik vaziyatning o'zgarishiga, turli yuqumli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo'lgan.*

*Bahor fasli yog'ingarchilik fasli ekanligi hammaga ma'lum. Metereologlar 2000-yilning bahorida yog'ingarchilik odatdagidan ko'p bo'lishini bashorat qilishgan edi. Haqiqatdan ham o'sha yil tog'larda qor serob bo'ldi. Natijada qorlarning eriy boshlashi qor ko'chkilariga, sellarning ko'payishiga olib keldi. Aytish kerakki, bu turdagi tabiat hodisasi mamlakatimizda tez-tez yuz beradigan hodisaga aylanib qolayapti, biz undan doimo ogoh bo'lishimiz, aholini va hududlarni bu ofatdan muhofaza qilishning chora-tadbirlarini oldindan ko'rib qo'yishimiz va bu orqali ofatlar yetkazishi mumkin bo'lgan moddiy va ma'naviy zarar miqdorini mumkin qadar kamaytirishga erishmog'imiz lozim.*

1999-yilda mamlakatimiz hududdida qayd qilingan jami favqulodda vaziyatlarning 15tasi turli hajmdagi sel kelishi bilan bog'liq.

Masalan, Surxondaryo viloyati Qumqo'rg'on tumaniga, Farg'ona viloyatining So'x tumaniga, Toshkent viloyatining Ohangaron, Parkent, Bo'stonliq, Yuqori Chirchiq tumanlariga, Namangan viloyatining Chortoq, Yangiqo'rg'on va Uchqo'rg'on tumanlariga kelgan sellardan xalq xo'jaligining turli sohalari sezilarli darajada moddiy zarar ko'rganini aytib o'tish mumkin. 1999-yilning 7-iyulida qo'shni Tojikistonning Xo'jand viloyatida bo'lib o'tgan jala yong'ir va shamol Shaydon va Do'lana qishloqlari hududida po'rtanali sel paydo bo'lishiga sabab bo'ladi, 18 kishi hayotdan ko'z yumdi, 39 kishi dom-daraksiz yo'qoldi, 23 kishi turli darajada tan jarohati oldi, 160 oilaning uylari, 300 ta yordamchi xo'jaliklar vayronaga aylandi, 200 oilaning uylari, 300 ta yordamchi xo'jalik qisman buzildi, 120 kilometr shoh avtomobil yo'llari, 10 ta elektr transformatori, 4 ta quduq, 23 kilometr aloqa simlari, 5 ta savdo tarmoqlari ishdan chiqdi.

Shu o'rinda: «Inson tabiatning bu kuchiga nimani qarshi qo'yaoladi, undan aholini muhofaza qilish mumkinmi, agar mumkin bo'lsa, qanday qilib?» - degan savol tug'ilishi tabiiy, albatta. Avvalo, biz mamlakatimizning geografik shart-sharoitlari haqida to'la ma'lumotga ega bo'lishimiz kerak. Tabiatni o'rganish orqali unda bo'layotgan jarayonlarning, hodisalarning mohiyatini, tabiat hodisalarining ketma-ketligi, sabab va oqibat bog'lanishining umumiy zanjiridagi o'rnini, kutilayotgan hodisalarni keltirib chiqarayotgan sabablari, ularning sodir bo'lishi mumkin bo'lgan vaqti, hududini aniqlashimiz, undan aholini va hududlarni muhofaza qilish borasida ehtiyot choralarini ko'rishimiz tabiiy ofatlarni talofatsiz yengib o'tishimizga zamin yaratadi.